

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
Кафедра української мови та прикладної лінгвістики

**СПОЛУЧНИКОВІ ПОРІВНЯЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ
В РОМАНІ В. ВИННИЧЕНКА «ЛЕПРОЗОРИЙ»**

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»

студентки IV курсу

галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

спеціальності 035 «Філологія»,

спеціалізації 035.01 «Українська мова
та література»,

ОПП «Українська мова і література та
західноєвропейська мова»

Софії Артурівни РУБАН

Науковий керівник:

к. філол. н., доцент кафедри української
мови та прикладної лінгвістики

Ірина АРІБЖАНОВА

«Допущено до захисту»

Протокол засідання кафедри

української мови та прикладної лінгвістики

№ 16 від 11 червня 2025 року

завідувач кафедри

к. філол. н., доцент **Сергій РІЗНИК**

КИЇВ – 2025

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячене комплексному аналізу порівняльних конструкцій у складному реченні як важливого синтаксичного та стилістичного засобу в художньому тексті. Увагу зосереджено на романі «Лепрозорій» В. Винниченка, який демонструє розмаїття синтаксичних форм, зокрема порівняльних конструкцій, що активно використовуються для створення емоційно-образної картини світу.

Актуальність теми обумовлена зростаючим науковим інтересом до вивчення функціонального навантаження складних синтаксичних структур у творчості українських письменників, а також потребою у поглибленому аналізі засобів мовної виразності, що формують індивідуальний авторський стиль. **Об'єктом дослідження** є сполучникові порівняльні конструкції, а **предметом дослідження** – їхні структурні, семантичні та функціональні особливості в тексті роману «Лепрозорій».

Метою роботи є з'ясування ролі та специфіки використання порівняльних конструкцій у складних реченнях як елементів художнього стилю В. Винниченка. У процесі дослідження розглянуто теоретичні аспекти поняття порівняльної конструкції, здійснено класифікацію основних типів, проаналізовано їх синтаксичну організацію, семантичне наповнення та стилістичне навантаження в контексті авторської манери письма.

Методологічну базу становлять сучасні лінгвістичні методи, зокрема описовий, структурний, функціонально-семантичний аналіз, а також елементи контекстуального та стилістичного аналізу, що дозволили здійснити комплексне дослідження синтаксичних явищ у художньому дискурсі.

Наукова новизна полягає в системному підході до аналізу порівняльних конструкцій у складному реченні як елементів стилістичної організації художнього тексту, що дозволяє краще зрозуміти функціонування мови художньої прози В. Винниченка.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування його результатів у навчальному процесі з української синтаксису, стилістики, а також у філологічних студіях, присвячених вивченню творчості В. Винниченка та інших представників української літератури.

Ключові слова: порівняння, сполучникові порівняльні конструкції, В. Винниченко, мовотворчість Винниченка

ABSTRACT

The study is devoted to a comprehensive analysis of comparative constructions in a complex sentence as an important syntactic and stylistic means in a literary text. Particular attention is paid to the novel “Leprosy” by V. Vynnychenko, which demonstrates the diversity of syntactic forms, in particular comparative constructions, which are actively used to create an emotional and figurative picture of the world.

The relevance of the topic is due to the growing scientific interest in the study of the functional load of complex syntactic structures in the works of Ukrainian writers, as well as the need for an in-depth analysis of the means of linguistic expression that form an individual author’s style. **The object of the study** is comparative constructions within a complex sentence, and **the subject of the study** is their structural, semantic and functional features in the text of the novel Leprosy.

The aim of the study is to clarify the role and specificity of the use of comparative constructions in complex sentences as elements of V. Vynnychenko’s artistic style. The study examines the theoretical aspects of the concept of comparative construction, classifies the main types, analyses their syntactic organisation, semantic content and stylistic load in the context of the author's writing style.

The methodological basis is formed by modern linguistic methods, in particular descriptive, structural, functional and semantic analysis, as well as elements of contextual and stylistic analysis, which allowed for a comprehensive study of syntactic phenomena in literary discourse.

The scientific novelty lies in a systematic approach to the analysis of comparative constructions in a complex sentence as elements of the stylistic organisation of a literary text, which allows us to better understand the functioning of the language of V. Vynnychenko’s prose.

The practical significance of the study lies in the possibility of applying its results in the educational process of Ukrainian syntax, stylistics, as well as in

philological studies devoted to the study of V. Vynnychenko's works and other representatives of Ukrainian literature.

Keywords: Comparisons, conjunctive comparative constructions, V. Vynnychenko, Vynnychenko's linguistic creativity

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ	
1.1. Поняття порівняльної конструкції: типологічна характеристика	11
1.2. Сполучникові порівняльні конструкції: синтаксичні параметри	19
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ	26
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ «ЛЕПРОЗОРІЙ» В. ВИННИЧЕНКА	
2.1. Функціонально-стилістична специфіка порівнянь у мові роману	27
2.2. Синтаксичний аналіз сполучникових порівняльних конструкцій у романі	37
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ	45
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	48
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

У сучасній лінгвістичній науці дослідженню порівняльних конструкцій, зокрема сполучникового типу, приділяють особливу увагу. Порівняння розглядають як один із найбільш частотних засобів вираження семантичних і стилістичних відтінків художнього мовлення, як потужний інструмент мовної виразності, що дозволяє автору більш глибоко передати внутрішній світ персонажів, описати події чи явища, а також підкреслити авторську позицію. Порівняльні конструкції перебувають в арсеналі тих засобів, які формують не лише художню картину твору, а й збагачують його стилістику.

Порівняння як засіб авторського мовлення стали предметом багатьох наукових праць лінгвістів. Так, тільки в останні десятиліття досліджено специфіку вживання порівняльних елементів у художньому мовленні таких письменників, як: Леся Українка (Межов, 2006), М. Коцюбинський (Марчук, 2002), Гр. Тютюнник (Звягіна, 2006), В. Стус (Городецька, 2018), І. Жиленко (Заборна, 2018), М. Дмитренко (Філінюк, 2015), О. Довженко (Хараман, 2023), Є. Гуцало (Гут, 2012), І. Багряний (Прокопчук, 2016), М. Стельмах (Прокопчук, 2013; 2017), М. Матіос (Марчук, 2021), Люко Дашвар (Вороніна, 2011) та ін.

Актуальність дослідження обумовлена зростаючим інтересом до вивчення синтаксичних засобів, які визначають унікальність художнього стилю письменників, зокрема В. Винниченка. Роман «Лепрозорій» є яскравим зразком модерної літератури, де автор активно використовує різноманітні мовні маркери, зокрема порівняльні структури, що робить текст багатим за виразністю та значенням. Вивчення цих конструкцій у контексті роману сприяє глибшому розумінню художнього задуму, а також мовної організації твору.

Відомі дослідження мовлення художніх творів В. Винниченка, у яких зосереджено основну увагу на лексичних та словотвірних аспектах ідіолекту письменника: описано просторічні слова, вжиті у ранніх прозових творах митця (Корнієнко, 2016); розглянуто експресивний потенціал лексико-фразеологічних складників мовотворчості автора (Бойко, Коткова, 2017), серед яких – і

порівняння як одна із найпродуктивніших лексико-семантичних моделей, що репрезентує позитивні чи негативні характеристик осіб; схарактеризовано стилістичну природу кольоративів у мові письменника (Кучеренко, Назаренко, 2001); показано структурно-функційні особливості девербативів у прозі В. Винниченка (Демешко, 2015) тощо. Питанню місця порівнянь в індивідуальній мовній картині світу В. Винниченка присвячена стаття Л. Коткової “Порівняльні конструкції в ідіолекті В. Винниченка” (2009). На матеріалі оповідань, повістей, роману “Слово за тобою, Сталіне”, п’єси “Чорна пантера” автор статті проаналізувала зв’язок семантики порівнянь з художнім світом письменника, описала семантичні типи порівняльних конструкцій, визначила роль порівнянь у створенні лексичної структури Винниченкових образів (Коткова, 2009).

Об’єктом дослідження є сполучникові порівняльні речення, які як ілюстративний матеріал узяті з роману В. Винниченка «Лепрозорій» (Харків : Фоліо, 2024. 406 с.).

Предмет дослідження – структурні, семантичні та функціональні особливості сполучникових порівняльних конструкцій у художньому мовленні письменника.

Метою дослідження є комплексний аналіз порівняльних конструкцій в романі «Лепрозорій», визначення їхніх структурних характеристик і функцій у контексті художнього стилю В. Винниченка.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

- з’ясувати поняття порівняльних конструкцій, зокрема сполучникового типу;
- класифікувати основні типи порівняльних конструкцій та виявити їхні структурні та семантичні особливості;
- визначити граматичний статус сполучникових порівняльних конструкцій у складному реченні;
- схарактеризувати типологічну специфіку порівняльних структур, ужитих у творі;

- описати стилістичні та художні функції порівняльних конструкцій у тексті роману.

Методологічною основою дослідження стали методи лінгвістичного аналізу, а саме описовий, структурний, функціонально-семантичний аналіз, а також елементи стилістичного й контекстуального аналізу художнього тексту.

- **Описовий аналіз** полягав у систематичному фіксуванні сполучникових порівняльних конструкцій у тексті роману «Лепрозорій». Насамперед було прочитано текст у друкованому вигляді, здійснено позначення кожного речення з порівнянням (сполучники «як», «мов», «ніби», «наче» тощо), а також зафіксовано сторінкову прив'язку й контекст кожного прикладу.
- **Структурний аналіз** полягав у подальшій класифікації зібраних прикладів: кожна порівняльну конструкцію було проаналізовано з погляду синтаксичної ролі, повноти / неповноти структури, позиції підрядного речення щодо головного у складнопідрядному реченні тощо.
- **Функціонально-семантичний аналіз** полягав у з'ясуванні семантичного навантаження кожної конструкції (реальне / реалістичне порівняння / нереальне / гіперболічне, асоціативне, стереотипне). Для цього кожен приклад було зіставлено з описом семантичних підтипів. Зокрема, вивчено, чи передає конструкція буквальну схожість (як у описових випадках: «обличчя зблідло, як полотно»), чи виражає уявний образ (як у гіперболах: «ніби перетворився на крижану брилу»). На основі цього аналізу позначено семантичний підтип кожного прикладу й проілюстровано, як саме автор використовує різні значеннєві відтінки порівнянь для передачі емоцій або символічних образів.
- **Стилістичний аналіз** передбачав дослідження художньої функції конструкцій у рамках авторського стилю В. Винниченка. Для цього кожний приклад порівняння було розглянуто в контексті сюжетної ситуації та мовленнєвих особливостей персонажів.

- **Контекстуальний аналіз художнього тексту** полягав у з'ясуванні, як порівняння працюють у межах певної сюжетної лінії або тематичного блоку.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше досліджено порівняльні засоби в романі В. Винниченка «Лепрозорій», що дозволяє розширити уявлення про особливості мовної організації тексту В. Винниченка та підкреслити роль цих конструкцій у формуванні художнього образу твору.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів у філологічній практиці при вивченні творчості В. Винниченка та інших українських письменників.

Структура роботи: вступ, два розділи з висновками, загальні висновки, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ

1. 1. Поняття порівняльної конструкції: типологічна характеристика

Порівняльна конструкція є спеціалізованою синтаксичною одиницею, яка виражає процес уподібнення одного об'єкта до іншого за певною ознакою. Оскільки в термін «порівняння» закладено широкий зміст, на сьогодні існує декілька підходів до його визначення. Так, розглядаючи питання лінгвістичного статусу порівняльних синтаксем у структурі простого речення, В. Герман і Н. І. Кириленко визначають порівняння як «синтаксичну структуру, що складається з двох компонентів – суб'єкта й об'єкта порівняння, пов'язаних показниками процесу уподібнення» (Герман, Кириленко, 2024, с. 115). О. Селіванова трактує порівняння як одну зі стилістичних фігур, яка реалізується за допомогою різних синтаксичних конструкцій і відображає процес мислення, що полягає в зіставленні двох об'єктів, явищ або ознак на основі виявлення між ними спільних рис чи аналогій (Селіванова, 2006, с. 475).

Структуру порівняння характеризують по-різному. Окрім, розуміння порівняння як двокомпонентної структури, відомі трактування його як три- , а то й – як чотирикомпонентних структур. У лінгвістичній літературі переважає думка про трикомпонентну структуру порівняння, коли пояснюють порівняння як мовну модель, яка поєднує такі компоненти: 1) суб'єкт порівняння – те, що порівнюють, тобто предмет або явище, що порівнюють (таким чином пізнають ознаки цього предмета, розкриваючи їх за допомогою іншого; звідси ще одна назва – пізнаваний компонент, використовують також назву компарант); 2) об'єкт порівняння – те, із чим порівнюють, тобто предмет чи явище, якому властиві характерні ознаки, відомі ознаки, за якими характеризують пізнаваний предмет (застосовують термін компаратор); ту частину речення, в якій міститься об'єкт порівняння, і прийнято в лінгвістиці називати порівнянням (порівняння у вузькому розумінні); 3) основа порівняння – тобто ознака порівнюваних

предметів чи явищ; основа може не експлікуватися, але бути зрозумілою з контексту (пор.: Кучеренко, 1959, с. 6–7; Прокопчук, 2000, с. 6; Рошко, 2001, с. 4). Наприклад, у реченні *А в куточках тонесеньких, як волосинки, уст немовби легесенька посмішечка мигнула* (с. 47): *уст* – суб'єкт порівняння, *волосинки* – об'єкт порівняння, *тонесеньких* – основа порівняння.

За чотирикомпонентного аналізу структури порівняння четвертим компонентом вважають показник порівняльних відношень, тобто засіб оформлення порівняння (див.: Сімонова, 2010, с. 142; Філінюк, 2015, с. 120). До останнього відносять: орудний відмінок субстантива (орудний порівняння); прислівники з префіксом *по-*; прикметники та прислівники із суфіксами *-уват(-юват-)*, *-аст- (-яст-)*, *-ист-*; складні прикметники з компонентами *-головий*, *-зубий*, *-крилий* і под.; синсемантичні слова на зразок *схожий*, *подібний*, *здаватися*, *скидатися* тощо; модально-порівняльні частки; порівняльні сполучники (Шаповалова, 1998, с. 5–6).

Однак засіб порівняння є важливим критерієм для класифікації, яка стала традиційною в лінгвістиці, а саме: **за характером мовних засобів вираження** – порівняння поділяють на дві великі групи. Першу групу становлять **безсполучникові** порівняння – які не мають у своєму складі службових слів (сполучників). До другої групи належать **сполучникові** порівняння, тобто порівняння зі сполучниковим зв'язком; у складі таких порівнянь функціонують сполучники *як*, *що*, *мов*, *наче*, *ніби* і под. (Кучеренко, 1959, с. 8).

Термін **порівняльна конструкція** (як і *порівняння*) в лінгвістичній літературі використовують у двох значеннях: широкому і вузькому. У першому випадку мають на увазі всю порівняльну структуру, у якій відображені порівнювані предмети чи явища (суб'єкт і об'єкт порівняння); у другому – поняття порівняльної конструкції співвідносне з об'єктом порівняння, у складних реченнях – з підрядною предикативною частиною, у якій структуру започатковує порівняльний сполучник.

У нашій роботі використовуємо поняття **сполучникова порівняльна конструкція** в широкому розумінні: сполучникова порівняльна конструкція – це

реченнева структура, у якій функціонує сполучниковий маркер відношень між порівнюваними предметами чи явищами; за синтаксичним статусом такі речення є складними, складнопідрядними (порівняльні сполучники є диференціаторами підрядного зв'язку).

Важливим є питання **семантики** порівняльних конструкцій. Семантичні взаємовідношення між зіставляваними в порівняльній конструкції компонентами уможливають об'єктивізувати семантичну природу власне порівняння (вужке розуміння). Дослідники мовної природи порівнянь стверджують, що для визначення реального значення порівнянь слід враховувати той факт, що порівнюються, зіставляються предмети чи явища через їхні ознаки, причому – відомі мовцям ознаки предмета, який стає об'єктом порівняння. Ці ознаки можуть не називатися: якщо говорять, що *стіна, як крейда*, то розуміють, що *стіна біла*, бо ознака *біла* є властивістю, реальним атрибутом об'єкта порівняння – *крейда біла*. Тому цілком слушною є думка про те, що основа порівняння є сутністю суб'єкта порівняння (Коваль-Костинська, 2003, с. 48).

Отже, основа порівняння є виразником ознакової семантики: при порівнянні атрибути об'єктів порівняння стають атрибутами суб'єктів порівняння; найчастіше ці атрибути в структурі порівняння виражаються формою спільного компонента (зв'язаного або із суб'єктом, або з об'єктом (рідше)): *дівчина струнка, як тополя – дівчина, як тополя струнка*. Вербалізовані ознаки (основи) порівнянь є своєрідним уточненням до об'єктів порівняння, оскільки взаємопов'язаність порівнюваних елементів – суб'єкта порівняння і об'єкта порівняння – може визначатися не однією, а кількома ознаками порівняння, напр.: *дівчина струнка, як тополя; дівчина висока, як тополя*. Взаємозв'язок між основою і об'єктом порівняння (= між прикметником-означенням і підрядним означальним реченням порівняльного вираження) І. Кучеренко визначив як “взаємодоповнюючий, взаємопояснюючий” (Кучеренко, 1959, с. 51). При порівнянні без експліцитної

основи порівняння конструкція з об'єктом порівняння стає єдиним засобом вираження ознаки суб'єкта порівняння.

Отже, в реченнях із порівняннями встановлюються ознаки одних предметів чи явищ за допомогою інших предметів чи явищ із уже відомими ознаками; порівняльні конструкції мають атрибутивну семантику. До цього ще слід додати, що “порівняння виражають ознаки предметів не як такі, що властиві предметам безумовно, а як такі, що подібні до ознак предмета, з яким порівнюється; інакше кажучи, ознаки, виражені порівняннями, усвідомлюються як можливі чи імовірні” (Кучеренко, 1959, с. 58).

Синтаксичні функції порівнянь узгоджуються з відношеннями між компонентами порівняльної моделі. Оскільки шляхом порівняння пізнається предмет чи явище (суб'єкт порівняння), а пізнається предмет (явище) у його властивостях, тобто ознаках, звідси висновок: основна функція власне порівнянь – атрибутивна. Порівняймо: «Ознака порівняння є його основою, оскільки відображає сутність суб'єкта порівняння: у реченнях із порівняннями встановлюються ознаки одних предметів чи явищ за допомогою інших предметів чи явищ (тобто через відомі ознаки останніх). Отже, семантика порівняльної структури є атрибутивною» (Арібжанова, 2004а, с. 20). Варто додати, що атрибутивність ця специфічна, бо “порівняння виражають ознаки предметів не як такі, що властиві предметам безумовно, а як такі, що подібні до ознак предмета, з яким порівнюється; інакше кажучи, ознаки, виражені порівняннями, усвідомлюються як можливі чи імовірні” (Кучеренко, 1959, с. 51]. Услід за І. Кучеренком, І. Арібжанова (2004б, с. 71) вирізняє такі функції безсполучникових порівнянь:

а) складений іменний присудок (виразник предикативної ознаки): *Руки і ноги мов лід* (П. Загребельний) (*мов* – модальна частка). *У твоєї землячки губи бантиком...* (П. Загребельний);

б) означення безпосереднє (присубстантивне – виразник непередикативної, тобто позамодальної та позачасової, ознаки предмета): *черевиком ніс, мітлами вуса, вії – млинками, гичкою чуприна* (з творів М. Стельмаха);

в) означення опосередковане (придієслівне – виразник ознаки ознаки), тобто означення способу дії: *Упаду я зорею, Мій вічний народе, на трагічний і довгий Чумацький твій шлях* (В. Симоненко). *Прозоріє по-осінньому далеч* (Олесь Гончар).

Порівняльні конструкції в українській мові демонструють високий ступінь функціональної гнучкості, що дає змогу адаптувати їх до специфіки різних жанрів і стилів. З погляду **функціонально-стилістичного** порівняння не полишає ролі виразника ознак предметів і явищ. Характеризуючи художні тексти, лінгвісти відносять порівняння до стилістичних фігур (тропів), які виражають зіставлення об'єктів за певною ознакою. Семантична сторона порівняння багатопланова і охоплює різні типи значень та контекстуальні відтінки. Зокрема, у мовознавстві традиційно виокремлюють кількісні та якісні порівняння. Якісні порівняння базуються на зіставленні за якісними ознаками (рисами чи властивостями), тобто покладають акцент на спільних ознаках предметів чи явищ. Кількісні ж побудовані на зіставленні кількостей чи обсягів і підкреслюють різницю в числовому або кількісному вимірі. Іншими словами, якісна подібність констатує схожість (*очі сяють, мов зорі*), тоді як кількісна аналогія виявляє співвідношення масштабів чи частот (*люди збіглися, мов мурахи на мед*). Okремо характеризують символічно-метафоричне порівняння – порівняння як метафора, де образ виконує символічну функцію (*її погляд був холодний, немов зимова ніч*), одна частина порівняння (*зимова ніч*) має глибоке переносне значення; а також антитезу (протиставлення) – зазвичай виділяють як окремий троп (заперечно-протиставне порівняння), наприклад, «*день як ніч*» – навмисне контрастне зіставлення, що наголошує на різких протилежностях (Голоюх, 1996).

Передаючи відтінки подібності або ступені порівняння: рівність, неоднаковість (вищість або нижчість порівнюваних предметів чи явищ), а також метафоричні (образні) відношення, порівняння є засобом творення яскравих образів, а також слугує для підсилення експресії та емоційного забарвлення висловлень і цілих текстів. І. Кучеренко, характеризуючи використання

порівнянь у художній мові, робить висновок: «Усі випадки практичного використання порівнянь в художній мові є ілюстрацією того, що за допомогою порівнянь в образній, конкретно-відчутній формі виражаються якісь ознаки предметів і явищ взагалі або ознаки ознак. Це значення порівнянь є для них основне, суттєве, яке нерозривно пов'язується з емоційним його значенням, тобто з емоційним реагуванням людини на зображувані за допомогою порівнянь явища та предмети» (Кучеренко, 1959, с. 90).

У науковому мовленні порівняння – це засіб пізнання явищ, розкриття їхніх ознак (а це є основою створення понять про ці явища); також – є засобом конкретизації значення загальних понять, засіб з'ясування їхнього змісту, а звідси – порівняння доповнює логічні способи визначення понять (Кучеренко, 1959, с. 92). Отже, вони використовуються як засіб раціонального унаочнення, сприяючи поясненню складних понять через знайомі образи. Тут переважають точні, лаконічні порівняння, позбавлені емоційного забарвлення, що забезпечує об'єктивність викладу.

Водночас у розмовному мовленні порівняння набувають фразеологічної стабільності, стають клішованими, зберігаючи при цьому виразність і легкість сприйняття.

У діловому та медійному стилях порівняння виконують важливу функцію аргументації й переконання, адже вони допомагають зробити думку більш наочною та переконливою. Завдяки образності порівняння можуть підсилити довіру до продукту, викликати асоціації чи створити яскравий емоційний образ. Наприклад, порівняння *«Наш продукт міцний, як сталь»* підкреслює надійність товару; або *«Безпека в зоні ризику, мов без парашута в польоті»* – це порівняння наголошує на серйозності ситуації та необхідності вжиття заходів.

Таким чином, стилістична варіативність порівнянь не лише свідчить про багатство синтаксичної системи мови, а й демонструє її здатність обслуговувати найрізноманітніші комунікативні потреби – від точного викладу до художнього враження.

За **порядком** розташування **компонентів** порівняння виокремлюють три типи порядку:

1) препозиційний (прямий порядок) – предмет порівняння займає препозицію стосовно до основи та образу порівняння;

2) інтерпозиційний (інверсійний) – предмет порівняння займає позицію між образом та основою порівняння;

3) постпозиційний (інверсійний) – предмет порівняння перебуває у другій частині конструкції, графічно займаючи місце образу порівняння [Павлюк, 2011, с. 12]. На думку дослідників, різні позиції компаратива в реченні забезпечують певний стилістичний ефект та змінюють акценти в тексті: автор може винести об'єкт порівняння на початок, щоб створити вступну атмосферу, що налаштовує читача на певний настрій, або в кінець, щоб підсумувати та підсилити враження від сказаного; деколи ж найефективнішим є вкраплення компаратива в середину реченнєвої структури: такий прийом дозволяє зламати текстову рівномірність і акцентувати увагу саме на тій рисі чи дії, яку автор прагне виділити. Крім того, вибір між префігурацією (порівняння наперед) і постпозицією (порівняння в постпозиції) має важливі стилістичні наслідки. У разі префігурації читач відчуває певне напруження очікування, адже порівняльний компонент спершу спрацьовує як своєрідний «зонд» – виникає питання, до чого саме прирівнюється (з чим саме уподібнюється) суб'єкт порівняння. Постпозиція ж, навпаки, діє як кульмінаційний вузол: ключовий образ чи якісна характеристика головної частини відкривається саме в завершальному фрагменті речення, надаючи вислову завершеності та виразності.

За логіко-семантичними ознаками і за характером сприйняття порівняння класифікують на два типи – загальнонародні та індивідуально-авторські: 1) із прозорою логіко-семантичною основою (мають загальномовний фольклорний характер, традиційну форму, помірну експресивність і сприймаються без особливого інтелектуального напруження); 2) зі складною логіко-семантичною основою (мають індивідуально авторську

основу, потребують активної асоціативної діяльності від реципієнта) [Шаля, 2011, с. 47].

Таким чином, класифікація порівняльних конструкцій є багатовимірною, охоплюючи формальний (сполучниковий та безсполучниковий), семантичний (рівність, вищість, метафора), синтаксичний (функція в реченні), фразеологічний (лексичний та граматичний), структурний (повнота, позиціювання) аспекти. Це дозволяє глибоко аналізувати роль порівнянь у різноманітних текстах.

1.2. Сполучникові порівняльні конструкції: синтаксичні параметри

У зміст поняття сполучникових порівняльних конструкцій, як зазначено вище, вкладають два значення: широке (конструкція містить обидва порівнювані компоненти порівняльної моделі) та вузьке (конструкція співвідносна з одним членом моделі – об’єктом порівняння).

У цьому дослідженні використовуємо термін *сполучникова порівняльна конструкція* в широкому значенні. Зазвичай сполучникова порівняльна конструкція співвідносна з елементарним складнопідрядним реченням, у якому підрядна частина містить об’єкт порівняння, а суб’єкт займає позицію у головному реченні: ¹*Всі люди стрімко*, ²*мов вода перед носом човна*, ¹*розсувались перед нею на обидва боки* (с. 35); ¹*В кожному разі до пляшки й до тареля він так прип’явся*, ²*наче на п’ятьох гачках висів* (с. 50). В неелементарному складному реченні сполучникова порівняльна конструкція становить біпредикативний фрагмент поліпредикативної структури: *Й, ¹здається, ²вклалися спатки, ³бо [оченята] такі були млявенькі, сонненькі, мов двоє кошенят, ⁴що досхочу награлись* (с. 53).

Питання синтаксичного статусу сполучникових порівняльних конструкцій, як і функцій власне порівнянь, трактують неоднозначно. У теорії порівнянь проблемними залишаються питання кваліфікації порівняння як граматичної форми чи граматичного значення; змісту поняття *порівняльний зворот*, морфологічної належності службових маркерів порівняння (омонімія порівняльних засобів: сполучник / частка) тощо (див. Кучеренко, 1959; Райська, Сеніна, 1997; Арібжанова, 2004а, 2004б).

Зокрема, вважають, що у простому реченні “реченнєвий компонент у формі порівняння” має різноманітні функції – від підмета до обставин, у тому числі й відокремлених означень, прикладок і обставин (Загнітко, 2001, с. 223). Так, у реченнях на зразок 1. *У хаті стояв мов чад* (П. Мирний), 2. *Два величезних пароплави наче запалили море* (Ю. Смолич), 3. *Мені приємно було ...*

опинитись враз немов у закутку **України**, серед чепурних хат, густих садків, рідної гутірки... (М. Коцюбинський) виокремлюють порівняльні звороти (тут у функції підмета (1), присудка (2) та другорядного члена речення (3)). У складному реченні приклади з т. зв. порівняннями характеризуються серед складнопідрядних речень зі з'ясувальною (4), означальною (5), порівняльною (6) та порівняльною з допустовим відтінком значення (7) підрядною частиною: 4. *Мені снилось, ніби я літаю* (Т. Шевченко); 5. *Роман підвівся з лави і зробив такий рух, наче він глибше запхнув гроші в кишеню* (М. Коцюбинський); 6. *А він коня поганяє, Нібито й не бачить [Катерину]* (Т. Шевченко); 7. *Привіталися щиро, мовби тії суперечки за сніданням у Бондаренків і не було* (А. Головка) (Приклади взято з праць: 1. Рошко 2001, С. 9; 2. Загнітко, 2001, С. 224; 3.5. Довженко, 1973, С. 35, С. 31; 4.7. Слинько, Гуйванюк, Кобилянська, 1994, С. 499, С. 582; 6. Вихованець, 1993, С. 328]. Однак у наведених реченнях порівняння немає, бо ніщо ні з чим не порівнюється: відсутній об'єкт порівняння, а отже, відсутнє і саме порівняння. Іншими словами, у них не реалізується структурна формула порівняння "суб'єкт порівняння + об'єкт порівняння + [ознака порівняння]".

За словами І. Кучеренка, у структурі простого речення (додамо – у структурі предикативної частини складного речення) слова типу *мов, ніби, наче* не можуть бути сполучниками, вони є модальними частками. Характеризуючи модальне значення цих часток, учений пише: «Коли вони виступають у складі простих речень, вони цілком втрачають своє службове (сполучникове) значення, а разом з тим і відповідні функції і виступають лише виразниками інтелектуальної кваліфікації думки, вираженої в реченні, тобто відношення її до дійсності» (Кучеренко 1959, с. 14). На думку К. Симонової, такі частки модально видозмінюють речення у плані їх достовірності – недостовірності, можливості – неможливості, імовірності – неймовірності, упевненості – сумніву тощо [Симонова, 1989, с. 57]. Мовознавці вважають, що правильне розуміння значення цих часток і відмежування їх від порівняльних сполучників дає можливість відрізнити порівняльні конструкції від

непорівняльних. Отже, правильне розуміння структури порівняння дає можливість розрізняти модальні частки і модальні сполучники; Отже, модальні частки типу *мов, ніби, наче* і под. є модифікаторами граматичної семантики речення, а не показниками порівняння.

У сполучникових порівняльних конструкціях основний засіб вираження граматичної семантики і порівняльної форми – сполучник. До порівняльних сполучників відносять: *як, що, мов, немов, немовби, наче, неначе, ніби; ніж, аніж* і под. Ці елементи виконують функцію «мостика» між двома предикативними частинами: вони формально й семантично приєднують підрядну порівняльну частину до головного речення, чітко маркуючи акт уподібнення.

Залежно від семантичного навантаження, сполучники поділяють на:

- власне-порівняльні (*як*), які виражають пряму аналогію (*сильний як лев*) і найчастіше уживаються в нейтрально-описовому контексті;
- модально-порівняльні (*мов, немов, ніби, неначе, начебто*), що додають відтінок умовності або суб'єктивного сприйняття (*вона співає, мов птаха зранку*);
- порівняльно-об'єктні (*ніж, аніж*), які вводять підрядну порівняльну конструкцію після виразу ступенів порівняння («солодший ніж мед»), часто властиві стилю публіцистичному чи ораторському (Марчук, 2021).

Ці сполучники не лише зв'язують частини речення, а й несуть певне прагматичне забарвлення: «ніби», «неначе» сигналізують про художню образність, тоді як «як» у формальному контексті підкреслює фактологічну рівність чи подібність.

У сполучникових порівняльних конструкціях типовим маркером порівняння виступає сполучник *як*. Цей сполучник – найуживаніший серед усіх порівняльних сполучників (Палевська 1964, с. 41; Слинко та ін. 1994, с. 578); його називають семантичним синонімом до інших порівняльних сполучників. В. Кононенко, спостерігаючи над синонімічними безприсудковими конструкціями із порівняльними сполучниками, зробив висновок про те, що

“сполучник *як* надає порівнянню відтінку реальності; звороти, що приєднуються іншими сполучниками (*мов, немов, наче, неначе* і под.), вказують на умовність, допустимість, можливість спільності; пор.:

*І враз, як іскра, блиснула
думка в Юхима* (А. Головка)

*Багряне листя, мов іскри, гасне
під ногами* (Л. Дмитерко)”

(Кононенко 1968, с. 26).

Сполучник *як* відрізняється від інших порівняльних сполучників семантично: якщо інші порівняльні сполучники характеризуються модальною семантикою, то у сполучника *як* такого значення немає. Ірреальна модальність, пов’язана з відображенням можливої чи імовірної ознаки, у реченнях зі сполучником *як* виражається іншими словами – лексемами підрядного речення (Слинько та ін. 1994, с. 580–581). Варто зазначити думку дослідників, що конструкції з цим сполучником “як найелементарніші” “слід визнати вихідною формою парадигми речень” порівняльних різних семантичних типів – із значенням вірогідного порівняння і зі значенням невірогідного порівняння (Слинько та ін. 1994, с. 580). І. Вихованець сполучник *як* називає “власне-порівняльним” (“Типові особливості порівняльного звороту найвиразніше передає власне-порівняльний сполучник *як*” (Вихованець 2000, с. 467)).

Для нашої роботи важливим було розуміння відомих у науково-теоретичних працях положень: модальні слова типу *ніби, наче, мов* і под. є омонімами: з одного боку, вони – модальні частки у структурі простого речення; з другого боку, вони – омонімічні підрядні сполучники з модальною семантикою у структурі складних речень різних семантико-структурних типів із порівнянням і без порівняння: пор., напр., *ніби* в реченнях: *Я ніби літаю* – модальна частка, *Я літаю, ніби ластівка* – модально-порівняльний сполучник. В аналізованому романі В. Винниченко досить часто вживає модальні частки *немов(би), ніби* (переважає частка *немов*): *Нижня товстувата губа, немов не маючи сили триматися разом з горішньою, розчепилась і злегка одвисла* (с. 51–52); *І, пам’ятаю, немовби аж якесь задоволення, якась теплість,*

жвавість з'явилися в обважнілих оченятках (с. 57); *Він ніби не помітив того* (с. 61). Порівняймо з порівняльними конструкціями вже зі сполучником *немов*, який, власне, формує порівняльну структуру: *Граптом тільки тепер, сидячи в купе, на битому пасажирами, навпроти дами з двоповерховим жовтавим підборіддям, і дивлячись, як воно трусилося, немов тісто, від струсів потягу, я почала кусати себе за губу...* (с. 36). *В руках він тримав аркуш паперу, йдучи з ним на професора так, немов тримав білий прапорець на знак перемир'я* (с. 88). *Гарсон уклонився і тим самим тоном, немов змовник у відомій їм двом справі, відповів: – Добре, пане* (с. 45).

Окремо варто зупинитися на питанні про порівняльний зворот (до яких відносять структури з початковим порівняльним сполучником і які не мають у своєму складі присудка). Поширеною є думка, що порівняльний зворот є виразником члена простого речення. Наприклад, у реченнях *Ганна була такою ж стрункою та привабливою, як колись* (О. Донченко) і *Рівний голос батька лунав з лісу, наче з якогось приймача* (Ф. Маківчук) порівняльні конструкції характеризують як обставини часу і місця [Загнітко, 2001, с. 224].

І. Кучеренко, аналізуючи безприсудкові порівняльні конструкції, наводить переконливі аргументи, які узагальнює у висновку: “На наш погляд, такі конструкції є безсумнівно підрядними реченнями неповними, які мають спільний присудок з головним реченням” (Кучеренко, 1959, с. 34). Отже, порівняльний зворот, по суті, є неповною підрядною частиною у структурі складнопідрядного речення, іншими словами – неповною формою вираження порівняння. Лексично не виражені синтаксичні позиції можна легко відновити з головних речень: *Йй, здається, вкладалися спатки, бо [оченята] такі були млявенькі, сонненькі, мов двоє кошенят, що досхочу награтись* (с. 53) = *Оченята були млявенькі, сонненькі, мов двоє кошенят [були млявенькі, сонненькі]*; *За ним стояла настільна лампа з золотим пукатим, як парасоль на пляжі, абажуром* (с. 82) = *За ним стояла настільна лампа з золотим пукатим, як на пляжі парасоль [стоїть золота пуката], абажуром.*

Не можна не погодитися із твердженням про те, що відновлення пропущених компонентів (повторення спільних для головного і підрядного речення компонентів) створює неприродність, штучність звучання речення у мовленні. Дійсно, таке повторення не виправдане мовними законами. Для цих і подібних речень є нормою не повторювати такі самі компоненти. У них, як і в інших неповних реченнях, “реалізується закон економії мовних засобів та уникнення надлишкового змісту” [Лаврінець 2003, с. 73].

Традиційно складнопідрядні речення із порівняльними сполучниками прийнято відносити до складнопідрядних порівняльного типу або обставинних способу дії, міри і ступеня. Однак граматичне значення складних речень порівняльної форми (сполучникових порівняльних конструкцій) так само, як і членів простого речення – атрибутивне. У структурній схемі складнопідрядного речення підрядна предикативна частина є засобом вираження означальних відношень:

1) власне означальних присубстантивних (*У неї така ж усмішка, як і в дочки* (І. Багрянний));

2) опосередковано означальних – придієслівних, приад’єктивних, приадвербіальних

а) якісних (*Буйна у вас фантазія, як і чуб* (М. Стельмах). *І зараз він швидко підвівся, наче якась сила штовхнула його в груди* (В. Близнець);

б) кількісних (ступеня або міри) (*Надовго запам’ятає це весілля, як я своє запам’ятав* (М. Стельмах). *Стільки має, як голодний за зубами* (Присл.);

в) способу дії (*Громада збилася в купу, як овечки під дощ та лиху годину* (П. Мирний). *Хай спогади лунуть за вітром, немов голубі пелюстки* (М. Рильський)) (див.: І. Арібжанова, 2004б, с. 72).

У складнопідрядних реченнях вибір позиції порівняльної підрядної частини істотно впливає на інтонаційну та ритмічну структуру висловлювання, а отже і на сприйняття образу. Препозиція, коли порівняльна конструкція стоїть перед головною частиною, створює ефект очікування і фокусується на порівнянні як на головному експресивному елементі. У тексті аналізованого

роману автор рідко вживає порівняльні конструкції з препозицію підрядного порівняльного речення.

Постпозиція ж, коли підрядне порівняння розташоване після головного речення, зазвичай використовується за стандартом синтаксичної прозорості, але з інтонаційним наголосом наприкінці, наприклад: *Все оточення наше на селі прийняло нас як якесь стороннє тіло, обстало нас своїми поясненнями, і ми застрягли в ньому, як застрягає іноді голка в тілі й довго лишається там, не роблячи ні шкоди, ні користі...* (с. 77).

Інтерпозиція підрядної порівняльної частини служить своєрідним «ритмічним розривом», який дозволяє автору виділити образ незалежно від потоку розповіді. Так, наприклад, у реченні *Всі люди стрімко, мов вода перед носом човна, розсувались перед нею на обидва боки* (с. 35) порівняльне підрядне *мов вода перед носом човна* між підметом і присудком не лише вказує на стрімкість позначуваної дії, а й додає потужності описуваній сцені.

Кожна з трьох форм позиціювання, а саме препозиція, постпозиція та інтерпозиція мають власний набір стилістичних ефектів. Препозиція підсилює завбачливість і готує читача до порівняльного образу, постпозиція виконує функцію коронування думки образним підсумком, а інтерпозиція працює як інтонаційний акцент, «розбиваючи» потік на ключові візуальні або емоційні моменти.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

Порівняльна конструкція є багатограним синтаксичним утворенням, що виражає процес уподібнення одного предмета чи явища до іншого за певною ознакою. Порівняльна конструкція виконує як когнітивну, так і стилістичну функцію. Вона складається з суб'єкта, об'єкта та основи уподібнення; характеризується типовими засобами маркування (сполучники, граматичні форми). Дослідники розрізняють сполучникові та безсполучникові конструкції, а також класифікують порівняння за семантичними, структурними, та стилістичними ознаками. Порівняння використовують у різних жанрах, від художніх творів до ділових текстів, виконуючи роль образного підсилення, пояснення чи переконання. Їхня гнучкість дозволяє адаптувати висловлення до контексту й цільової аудиторії. Порівняльні конструкції є універсальним інструментом мови, що гармонійно поєднує логіку, образність та комунікативну ефективність.

У результаті аналізу складнопідрядних порівняльних конструкцій встановлено, що вони є багатограним інструментом у межах художнього й публіцистичного мовлення. Вибір між сполучниковим та безсполучниковим зв'язком визначає не лише граматичну форму, а й стилістичну тональність висловлювання. Розміщення підрядної частини (препозиція, постпозиція, інтерпозиція) істотно впливає на ритм і смислову акцентуацію речення. Усі ці аспекти підтверджують, що порівняльні конструкції в складнопідрядному реченні не є другорядним елементом, а важливою стилістичною й семантичною одиницею. Завдяки їм автор може точніше передати тональність, настрій, а також розширити смисловий простір висловлювання. Дослідження компаративних структур відкриває широкі горизонти для подальших лінгвістичних і стилістичних студій.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У РОМАНІ В. ВИННИЧЕНКА «ЛЕПРОЗОРИЙ»

2.1. Функціонально-стилістична специфіка порівнянь у мові роману

Для аналізу було взято повний текст роману В. Винниченка «Лепрозорій» (Харків: Фоліо, 2024), з якого шляхом суцільної вибірки виписано складні порівняльні речення (таким чином сформовано репрезентативний корпус сполучникових порівняльних конструкцій роману). Обраний твір вирізняється як літературно-художніми засобами (поєднує розгорнуті описові епізоди, насичені діалоги та глибокі внутрішні рефлексії героїв), так і мовним багатством, є репрезентативним джерелом для вивчення порівнянь. Це зумовлено стилем В. Винниченка, який поєднує художні та лексико-граматичні й ритміко-інтонаційні засоби мовлення.

Варто зазначити, що вже на етапі створення корпусу було помічено високу частотність образних порівнянь у діалогах і наративних описах, наприклад, у сцені метро автор пише про світло під абажуром як *«приглушене золотаве, неначе сонячне, світло»*, а про вираз обличчя тітки Вікторіни – як *«широке, матово-жовте лице її неначе засвітилося і стало дуже подібне до місяця вповні»*. Такі приклади свідчать про багатство стилістичних засобів твору та обґрунтовують його вибір як об'єкта дослідження.

В. Винниченко свідомо вдається до порівнянь для художньої деталізації, водночас сполучникові порівняння – це не єдиний синтаксичний ресурс, використаний у творі. Митець також використовує порівняння безсполучникового та контекстуального типу.

Серед безсполучникових власне порівнянь письменник вживає різні мовні засоби, а саме:

- лексико-синтаксичні (з присудковим компонентом типу *нагадувати, зробитися, подібний* тощо): *Одна моя приятелька-городянка,.. мала відчуття слясности, подібної до сексуальної* (с. 30). *Між іншим: у каскетці лице його*

чимсь, а надто цими живими карими оченятами, **нагадувало** мені одну **мавпу**, яку я бачила в цирку (с. 42). Професор на якийсь мент посидів не рухаючись, потім помалу підніс до уст свій бурий цурупалок, на кінчику якого **зробилась сива шапочка**, поссав його й пихнув димом угору (с. 54). Жільберта була **подібна** і зростом, і лицем **до матері**, тільки очі були менш пукаті та гарні і колір лиця не матово-сірий, а... (с. 70). Капелюшок у неї був **теж занозистий, модний, подібний до переверненої каструльки**, а пальто з пишним хутром (с. 79);

- лексичні: Але тут же після рвучкого руху зараз же поправила з боків своє «мите» кольору **морського сірого піску** волосся, завите хвильками (с. 76). І знову він ставив то одне питання, то друге, і знову пильно свердлив мене з-під кошлатих брів живими **мавп'ячими** оченятами (с. 92);

- форма орудного відмінка порівняльного: А в куточках уст застигла **павутинкою** його посмішка (с. 54). Цікаво спостерігати, як далі в тексті автор трансформує об'єкт порівняння **павутинкою** у прикладковий компонент, а потім – у метафори іменникового та дієслівного вираження: **Навіть павутинку-посмішку** здуло з уст (с. 55). **Павутинням** посмішки знову розтягло кутики губів (с. 55). А в куточках уст **павутилася** увесь час посмішечка (92–93);

- прислівник з початковим *по-*: ...переді мною з'явилося це **смагляво-бліде** обличчя і на ньому двоє теплих, глибоких і **по-дитячому** веселих очей,.. (с. 67). Тут **по-пролетарському**, без жодних витребеньок. Всі на «ти»! (с. 68);

- порівняльні прикладки: А професор **заклопотано, серйозно хмурячи чорні гусені-брови, нерішуче про мовив:**.. (с. 45). Тепер мені видно було, що в нього під очима **жовтяні підківки-смужки**, що шкіра лиця трошки масна (с. 51). – О, ні! – мимоволі щиро й з таким ляком вирвалось у мене, що професор, уважно просвердливши мене своїми **буравчиками-очима**, мугикнув... (с. 84).

До контекстуальних форм порівняння можна віднести текстові структури (найчастіше – це складні синтаксичні цілі), у яких письменник використовує дискурсивні маркери *так, так само, такий самий*. Ці текстові маркери скріплюють в єдине ціле кілька речень, які виражають порівнювані події. Наведемо кілька прикладів таких текстових порівнянь.

I. *Щиро кажучи, лови поглядів завдавали мені чимало всіляких прикросців. Головна прикрість полягала в тому, що чоловіки ніколи не хотіли відчіплятися з гачка... Я каялась і перед ними, й перед собою, давала і їм, і собі слово більше так не робити. І... якась незрозуміла і дужча за мене сила тягла мене на це, і я щиро забувала про свої обіцянки й робила те саме. Я не знаю, чи **так само** трапляється й з іншими жінками. І головне: чи **так само** їм трудно відчіплятися від впійманої риби (30–31).*

II. *Отже, коли я написала, що засміялась і тут же вдарила по пиці отого дурня з лакованою головою, то це не була помилка у виразі. Тільки коли я іноді вдома так сміялась (а це бувало, щоправда, дуже-дуже рідко), то брати мої швидше ховалися від мене. А **так само** правда й те, що я, люто вдаривши за сміх отого лакованого дурня, сама у вагоні ледве могла себе стримати, щоб так само, як він, не зареготатись лише від спомину про те пацання ногами моєї бідолашної «рибки» (с. 38).*

III. *І посмішечка стала вже виразнішою – вибачлива, іронічна посмішечка, **та сама**, з якою він походжав пероном (до пацання ногами, з ласки вашої!) (с. 57).*

IV. *Я, певна річ, знала, що карнівори мусили добре варити або пекти з усіх боків на вогні м'ясо, щоб мати змогу взяти його в рот, аби змогти жувати, а **так само**, що вони мусили всю їжу солити, перчити, обливати всякими підливками, щоб обдурити себе, викликати бажання їсти її (с. 50).*

V. *І раптом (пам'ятаю це дуже виразно) мені цілком не сподівано, без ніякісінького зв'язку з цими думками, майнула гадка: а може, професор мститься мені оцим своїм байдужжям за те, що я його бачила в такому*

смішному, жалюгідному стані, за те, що з нього сміялися, що я за нього обурилась? Бо справді ж, ніколи жодна «рибка» **так** не поводитись (с. 51).

Зі сполучних засобів у порівняльних конструкціях роману найчастіше вжито маркер порівняння **мов**. Наприклад, автор описує реакцію довколишніх так: *Але я ще втримувалася, бо мене тепер, зараз же сприйняли, мов п'яну проститутку.*

Поширеним є також сполучник **як**: *...мене й підкинуло всю обуренням, як воду вибухом динамітного патрона; Я приросла до порогу... й уп'ялась очима в ці очі, як пташка в клітку (с. 67); ... мене й підкинуло всю обуренням, як воду вибухом динамітного патрона (с. 388).*

Так само активно використовує автор сполучник **неначе** – для створення поетичної образності, як у реченні: *...зразу ж пірнула в теплий глибокий сон, неначе стрибнула в нагріте ніжне море (с. 390).*

Часто зустрітими є сполучники **ніби** та **немовби**.

У порівняльно-об'єктних реченнях, у яких підкреслюється ступінь прояву ознаки, використано типовий маркер **ніж**: “ніж”: *...це виявилось трошки важче, ніж батько гадав» (с. 44); Моя салата пройшла їм у горлі легше, ніж вони думали (с. 78); Може, є ще кращі толстовці, ніж ми, грішні (с. 217).*

У романі «Лепрозорій» В. Винниченка порівняльні конструкції вирізняються різноманітністю граматичних і семантичних форм, ступенем вираженості та художньою насиченістю.

За семантико-функціональним принципом виразно виокремлюються такі чотири групи речень, у яких:

I. Порівняння **за рівністю** звертає увагу на ідентичність або близькість дій чи ознак. Автор особливо часто використовує конструкції **так само, як**, що дозволяє читачеві зіставити внутрішню реакцію оповідачки із зовнішньою поведінкою іншого персонажа. Найочевидніший приклад – епізод у вагоні поїзда, коли героїня, побоюючись розсміятися, *...кусала себе за губу, щоб не розреготатися так само, як той парубок.* Завдяки такому порівнянню ми

відчуваємо і сором, і напругу водночас, адже реакція героїні є дзеркальною до того, що бачила вона в іншого.

II. Порівняння **за подібністю** (*ніби, неначе, мов*) створюють у тексті тонку атмосферу образності та візуальних вражень. Наприклад, у момент знайомства Івонни з головним героєм, вона описує його поведінку так: *А поводилась вона – рухалась, балакала, оглядала мене, розпитувала, відповідала все з якимсь заклопотано-поспішним виразом, ніби їй не було часу*. Ця порівняльна конструкція надає сцені динаміки та наголошує на внутрішньому збудженні героїні, мовби саме годинник у неї нещадно «тикав», поки вона намагалася встигнути висловити всі свої запитання та емоції.

III. **Гіперболізуючі** порівняння підсилюють емоційну експресію через перебільшення образу чи реакції. У розпалі внутрішнього страждання Івонна відчуває, *ніби Мене й підкинуло всю обуренням, як воду вибухом динамітного патрона, закладеного на дні*. Цей вибух емоції – динамічна метафора, що ніби вириває героїню з рівноваги і кидає у шторм почуттів; такий прийом робить її внутрішній стан майже відчутним для читача.

Важливо, авторська манера полягає у сміливому поєднанні порівнянь із метафорами та епітетами, що створює багаточарові образи. Наприклад, у хвилини душевного збудження героїня ніби зливається зі стихією: *...і не встигли ми погасити світло..., неначе стрибнула в нагріте ніжне море*. Або ж раптовий крик душі малюється вибухоподібно: *«...як смолоскип, кинутий у воду»*. Завдяки такій комбінації Винниченко досягає одночасно інтелектуальної глибини та яскравої візуальності, перетворюючи навіть коротке порівняння на потужний художній засіб.

Порівняльні конструкції в мовленні В. Винниченка представлені в повних і неповних формах підрядних частин: *А поводилась вона – рухалась, балакала, оглядала мене, розпитувала, відповідала все з якимсь заклопотано-поспішним виразом, ніби їй не було часу* (с. 71) *Танцював він так, ніби птах весняний співає* (с. 17) – з повною підрядною частиною; *...мене тепер сприйняли, мов*

п'яну проститутку (с. 87) – з неповною підрядною частиною з еліпсом присудка (пор.: *мов сприймають п'яну проститутку*).

Найбільш «аналітичними» є повні предикативні конструкції, які починаються зі сполучників *ніж, як* або формул *таке, як*. У першому випадку В. Винниченко зосереджує увагу на кількісному чи якісному зіставленні двох явищ у цілому обсязі речення: *Але... це виявилось трошки важче, ніж батько гадав; І наш бідолашний Вікентій так розвеселив усіх, що... моя салата пройшла їм у горлі легше, ніж вони думали*. У цих прикладах складнопідрядна структура з дієсловами *виявилось* та *пройшла* і сполучником *ніж* створює відчуття точного порівняння: ніби автор вимірює й зважує, а не лише описує почуття чи враження. Така побудова набуває стилістичної функції дослідника, який об'єктивно фіксує результат у вигляді точних співвідношень. Схожа формула з *ніж* використовується в розмові героїні з професором: *Ого, соціалісти... може, є ще кращі толстовці, ніж ми, грішні* – тут критичне зіставлення стає гіркою іронією.

Ще один варіант повного порівняння – через «як» у конструкції «таке... як», де «те» і «таке» грають роль підсилювача рівності. Коли героїня відчуває раптовий емоційний «стрибок», вона порівнює цей стан із яскравим зовнішнім ефектом. Так, наприклад, у кульмінації роману з'являється речення: *«Так мене й підкинуло всю обуренням, як воду вибухом динамітного патрона»*. Тут конструкція «як вибухом динамітного патрона» має свій підмет («вибух») і присудок («підкинуло» діє від самого головного «так мене й підкинуло»), що перетворює підрядне порівняння на повноцінне складнопідрядне речення — мовби автор фіксує точний «удар» емоцій у героя.

Особливістю мови роману є “нанизування” порівнянь в одному синтаксичному цілому – поєднання кількох компонентів порівняння одразу (сполучникового і безсполучникового типу):

А Бернар, навпаки, поведився теж повільно, як дядько П'єр, хоча й не був його сином, і зростом був значно вищий за дядя. Він не був такий високий, як Фред, був тільки трошки вищий за нього, але зате ширший за Фреда в плечах,

могутніший, з міцною шиєю. Лице було не вузьке, а кругло-овальне, і губи широкі, якісь дитячі. Взагалі в усій постаті була мила мішанина мужности, могутности з веселою, теплою дитячістю. Навіть чуб по-дитячому круглим пасмом звисав йому на чоло. Але я зараз же подивилась на Бернара і зустріла такі чу дові, такі по-дитячому теплі, невинно-привітні очі, що зразу стало легко й радісно (с. 71).

Ще один спосіб формування порівнянь – паралельні підрядні структури, де в одному реченні міститься кілька окремих порівнянь або підрядних частин, часто з різними сполучниками. Наприклад, у монологіх Івонни зустрічаються конструкції на кшталт *...я знаю людей, котрі трохи інакше живуть, ніж оці щасливіці*. Тут одночасно присутні дві підрядні конструкції: означальна «котрі трохи інакше живуть» і порівняльно-з'ясувальна *ніж оці щасливіці*, що створює враження насиченості думки й вказує на багатопланову структуру синтаксису — героїня одночасно констатує факт (*я знаю людей, котрі трохи інакше живуть*) і порівнює його з уявним «ідеалом» (*ніж оці щасливіці*).

Ще глибший «синтаксичний лабіринт» спостерігаємо, коли автор поєднує *ніж... немовби...* у межах одного речення: *Подія виявилася трошки важче, ніж батько гадав, немовби люди шукали в мені причину власного самотнього страху» (с. 93)*. Тут після «ніж батько гадав» вставка «*немовби люди шукали...*» окреслює додатковий структурний і семантичний шар, що відображає внутрішню напругу героя. Проте такі конструкції виступають у романі радше як виняток, обраний автором для підкреслення найглибінніших внутрішніх переживань.

Ведучи мову про ілюстрацію типів конструкцій, важливо наголосити, що в діалогах професора і Івонни, де йдеться про соціально-політичні теми, переважають повні підрядні конструкції з маркерами *ніж* і *як*. Так, професор жартома порівнює соціалістів із толстовцями: *...соціалісти, а надто комуністи, може, є ще кращі толстовці, ніж ми, грішні* – структурно це типове порівняння рівності в підрядній формі, що вказує на іронічну логіку персонажа. Аналогічно, у сцені господарювання батька, де оповідачка розповідає історію

про суворий режим сиродіння, зустрічаємо конструкцію ... *це виявилось трошки важче, ніж батько гадав* – ритмічно спокійне, але смислово акцентоване зіставлення праці і реальності.

Дослідження стилістичних функцій порівнянь демонструє, як В. Винниченко в романі «Лепрозорій» поєднує різні структурні формули конструкцій, щоб створити багатогранний художній простір – від жорсткого раціонального зіставлення до імпульсивних образних «спалахів», що занурюють читача в емоційний та філософський світ героїні.

Варто приділити увагу, як розташування порівняльної підрядної частини у структурі складнопідрядного речення впливає на сприйняття тексту. Зокрема, можна виділити три основні позиції, у яких може стояти власне порівняння: **препозиція**, **інтерпозиція** та **постпозиція**. Автор може винести порівняльну конструкцію на початок, щоб створити вступну атмосферу і налаштувати читача на певний настрій, або на кінець, щоб підсумувати та підсилити враження від сказаного. Деколи ж найефективнішим є вкраплення порівняльної конструкції в середину предикативного блоку: такий прийом дозволяє зламати текстову рівномірність і акцентувати увагу саме на тій рисі чи дії, яку автор прагне виділити.

За **препозиції** порівняльне речення винесено на початок складнопідрядної конструкції, тобто стоїть перед головною частиною. Такий прийом дозволяє одразу налаштувати читача на певний образ або емоційний тон і формує контекст, через який слід сприймати наступне повідомлення. Наприклад, речення *Ніби засніжена рівнина, пустка розстелилася перед поглядом мандрівника* одразу створює атмосферу холоду та самотності, навіть до того, як з'явиться згадка про мандрівника. Універсальність порівняння стає «точкою відліку» – усі подальші деталі читач сприймає крізь цю призму. Ще приклад: *Як ранковий туман, що повільно розступається, так і вона, Івонна, з'явилася перед гостями вбрана в біле* (с. 98). Тут порівняльна конструкція як *ранковий туман, що повільно розступається* стоїть перед головною частиною й одразу налаштовує читача на атмосферу таємничості й урочистості.

Інтерпозиція передбачає, що порівняльне речення вкраплено в середину головного речення й органічно поєднується з його змістом. У такому випадку порівняння не відволікає на себе всю увагу, а зберігає динаміку висловлення та водночас додає бажаного образного забарвлення. Наприклад, у реченні: *Вітер, ніби схлипує душа, прорізав обрій*, порівняння *ніби схлипує душа* ув'язане із самим дієсловом *прорізав*, утворюючи єдину стилістичну конструкцію, яка поєднує опис явища з емоційним відчуттям. У реченні *Він, ніби перетворився на крижану брилу, стояв посеред зали»* (с. 146) порівняльна конструкція *ніби перетворився на крижану брилу* вбудована між підметом і присудком, акцентуючи увагу саме на зміні емоційного стану героя – холодності його погляду.

У **постпозиції** порівняльний елемент розташовується після головної частини речення, працюючи як завершальна «цитадель» образності й залишаючи у читача сильний вражаючий акорд. Наприклад: *Останні промені сонця згасли, ніби запалені свічки, що потріскали дощем*. Саме розміщення порівняння в кінці конструкції збільшує драматичність і створює своєрідний «ефект кульмінації» – образ залишається в пам'яті, оскільки відкривається після основного повідомлення. Ще приклад: *Свічка мерехтіла на столику, а тінь на стіні коливався, мов привид, що не може знайти відправи* (с. 72). У цьому реченні порівняльна конструкція *мов привид, що не може знайти відправи* іде в кінці, створюючи драматичну кульмінацію й залишаючи образ враженням, яке закріплюється наприкінці фрази.

Таким чином, препозиція порівняння формує «підґрунтя» всього висловлювання й налаштовує читача на певний емоційний стан, інтерпозиція дозволяє поєднати безпосереднє повідомлення з образним зіставленням, зберігаючи ритм тексту, а постпозиція підсилює фінальний ефект і лишає сильне емоційне враження наприкінці речення.

Крім того, вибір між препозицією (порівняння наперед) і постпозицією (порівняння наприкінці) має важливі стилістичні наслідки. У разі препозиції читач відчуває певне напруження очікування, адже порівняльний компонент

спершу спрацьовує як своєрідний «зонд» – виникає питання, до чого саме прирівнюється суб'єкт порівняння. Постпозиція ж, навпаки, діє як кульмінаційний вузол: ключовий образ чи якісна характеристика головної частини відкривається саме в завершальному фрагменті речення, надаючи вислову завершеності та виразності.

У результаті проведеного аналізу цього підрозділу встановлено, що порівняльні конструкції в романі «Лепрозорій» виступають не просто епізодичними художніми засобами, а формують цілісний пласт синтаксичного й стилістичного дизайну твору. Водночас ці конструкції забезпечують ритміко-інтонаційну гнучкість, семантичне багатство, стратегічну динаміку, синтаксичну різноплановість.

Таким чином, аналіз демонструє, що саме через порівняльні конструкції В. Винниченко вибудовує складну взаємодію ритму, інтонації та семантики, що робить їх невід'ємним елементом художньої техніки роману. Ці висновки стають фундаментом для подальшого розгляду їхніх функцій у літературно-стилістичному контексті, де буде вивчено, як різні типи порівнянь сприяють формуванню авторського стилю та художньої атмосфери твору.

2.2. Синтаксичний аналіз сполучникових порівняльних конструкцій у романі

Синтаксичний статус сполучникових порівняльних конструкцій (складнопідрядних речень з порівняльними підрядними частинами) – серед проблемних питань теоретичної граматики. Огляд наукових досліджень, присвячених синтаксичному аналізу складних речень з порівняннями, засвідчує розбіжності у визначенні функцій підрядних порівняльних частин.

Так, у граматичній концепції І. Вихованця складні порівняльні конструкції подано в двох типах: 1) як один із семантичних класів детермінантних складнопідрядних речень – порівняльні складнопідрядні речення (на зразок: *Коса затріпотіла в стеблі, мов блискавиця поміж хмарами* (М. Стельмах)); 2) серед семантичних класів прислівних складнопідрядних речень – порівняльно-об'єктного прикомпаративного типу (*Нічого нема страшнішого, ніж бачити стару людину в риданні* (О. Гончар)) (Вихованець, 1993, с. 327–328, с. 333–334).

С. Рошко виокремлює такі формально-граматичні типи підрядних порівняльних речень:

1) підрядні порівняльні підметові (*Ліні здається, ніби вона ступила на іншу планету* (В. Симоненко));

2) підрядні порівняльні присудкові (*А кругом радного колеса крик і гомін такий, мов Чорне море грає* (П. Куліш));

3) підрядні порівняльні обставинні способу (*Женці жнуть, неначе танцюють* (Ф. Потушняк));

4) підрядні порівняльні обставинні міри й ступеня (*Мотря... ще краща стала, ніж була* (Панас Мирний));

5) підрядні порівняльні обставинні причини й мети (*Чіпка припадав ниць, мов хотів сховатися...* (Панас Мирний));

6) підрядні порівняльні означальні (*Така, як ти, колись лілея На Йордані процвітала* (Т. Шевченко));

7) підрядні порівняльні додаткові (*Таким, як ми, немає хати на світі...* (Б. Лепкий)) (Рошко, 2001, с. 14–17).

Л. Костич, продовжуючи граматичні погляди І. Кучеренка (Кучеренко, 1959), характеризує сполучникові порівняльні конструкції як підтип речень з означальною семантикою з відношеннями ознаки іншої ознаки, а саме – складнопідрядні речення з підрядними частинами способу дії, якості, міри або ступеня (Костич, 2013, с. 199–201).

Аналіз сполучникових порівняльних конструкцій здійснюємо, враховуючи основні теоретичні засади І. Кучеренка та його послідовників.

У романі В. Винниченка «Лепрозорій» можна виокремити сполучникові порівняльні конструкції, співвідносні з означальними складнопідрядними реченнями, у яких підрядні предикативні частини стосуються опорних слів у головному речення двох типів – із семантикою предмета та із семантикою ознаки. Перший тип характеризує підрядні порівняльні частини як виразники розгорнутої ознаки предмета (I), другий тип – як виразники ознаки іншої ознаки (II). Третій тип складнопідрядних речень вирізняється і за формою порівняння, і за синтаксичною функцією (III).

I. СПР означальні, з підрядним приіменниковим (відповідають на запитання – який?)

1.1) з неповними підрядними частинами (за логіко-структурним критерієм у цих частинах відображено об'єкт порівняння, тобто предмет, з яким порівнюють)

– з еліпсом присудка

– з непоширеним субстантивом:

Погляд, мов нитка, закинеш його і слідкуєш: вхопить рибка чи ні (с. 30).

З такою зовнішністю, як у вас, любя панно, Париж не дозволяє лишатися без коханого (с. 56). – Ну, можеш, тату, мене привітати: *я тепер уже зовсім, як хлопець* (с. 65).

– з поширеним субстантивом:

Я часто після них дивилась у дзеркало і перевіряла, чи дійсно в мене *«очі, як морська зеленкувата вода на сірому піску»* (так сказав один впійманий на гачок морський офіцер),.. (с. 31). І *почуття від ловів поглядів таке саме, як од ловів риби*: так само хвилюєшся і завмираєш, коли бачиш, що за твій погляд уже зачепилося двоє очей і не відриваються – можеш тягти їх за собою, куди заманеться (с. 30). Гарсон уклонився і *тим самим тоном, немов змовник у відомій їм двом справі*, відповів: – Добре, пане (с. 45).

У межах цього підтипу зустрічаємо випадки, коли підрядне речення виконує функцію уточнювальну до атрибутивного члена головного речення (який є експлікованою основою порівняння), а саме: уточнює прикметник у функції а) узгодженого означення чи б) іменного присудка до субстантива; за означальної функції прикметника підрядне речення стоїть у препозиції до означуваного іменника:

А. *Очі* маленькі, дуже заглиблені, швидкі, а *над ними сильно густі, кошлаті, чорні, мов дві гусені, брови* (с. 33). А в куточках тонесеньких, *як волосинки*, уст немовби легесенька посмішечка мигнула (с. 47). *За ним стояла настільна лампа з золотим пукатим, як парасоль на пляжі, абажуром* (с. 82). *Крізь абажур на фотелі, на столи, на шийки пляшок падало приглушене золотаве, неначе сонячне, світло* (с. 82). Професор чудно, *пильно затримав на мені свої гострі, приховані під бровами, мов скельками, зарослими травою, очі* й тихо сказав... (с. 88).

Б. Потилиця була видовжена, вузька, з глибокою ямкою, а *пальці рук*, якими він цупко тримався за стінки коридору, *були довгі, худі, темні, як у єгипетських мумій* (яких я теж, правда, не бачила) (с. 41). Й, здається, вкладалися спатки, бо [оченята] *такі були млявенькі, сонненькі, мов двоє кошеняток*, що досхочу награлись (с. 53). – *Мій напій не такий невинний, як ваш* (с. 83). А нижня [губа] – по центру *товстувата, немов припухла* (с. 34).

Так само, але підрядне речення ще й у функції вставленого: *Лице довгасте, вузьке, тьмаво-бронзове (майже як черевики)*, з глибокими западинами на щоках (с. 33).

Порівняймо функційно однорідні з попередніми структури:

– з порівнянням, вираженим дієприкметниковим зворотом – у функції відокремленого уточнювального означення: *По блискучому, немов із старої темної кістки зробленому, чолі його з боків дрібнесеньким порохом виступив ніт* (с. 51).

– підрядні речення, оформлені як вставлені: Нарешті одні з дверей у кутку розчинились, і в них я побачила знайому голову з бурою (як на картинах) лисиною, зі знайомими густими бровами й довгастим обличчям (с. 81).

– сурядний ряд присудків, з яких два останніх утворюють порівняльну конструкцію: *І лице в неї було зовсім інше, ніж у дядя: широке, кругле, плескувате, не з воску, а немов з вікняної замазки* (69–70).

1.2) з повними підрядними частинами (з експлікованим присудком)

На столах був такий безлад і бруд, а в повітрі такий дим і чад, наче тут тільки-но відбулося велике бойовище (с. 60).

І «р» звучало в нього з таким гуркотом, з яким одчиняються дверцята у вагонах (с. 89). Останні приклад показує, що порівняльні конструкції, окрім порівняльних сполучників, можуть виражатися й іншими маркерами, а саме: сполучними словами (з яким).

II. СПР способу дії, якості, кількості

У цих структурах підрядні предикативні частини позначають ознаку іншої ознаки. Найчастіше опорне слово, з яким співвідноситься порівняльна предикативна частина, виражено дієсловом, рідше – прикметником чи прислівником. За семантико-синтаксичними відношеннями можна вирізнити три типи складнопідрядних:

2.1) з підрядними способу дії (відповідають на запитання – яким способом?)

– з експлікованим присудком:

Мабуть, тачка підбила її попід коліна, бо вона раптом кумедно змахнула обома руками, вмент зсунулась донизу й *злякано вхопилась обома руками за валізки, неначе розіп'ялась на них* (с. 35). Він моментально припинив регіт, *наче подавився ним*, і, вражено роззявивши рота, витріщився на мене (с. 35). «Рибка» поводилась так, *наче ніколи на гачку в мене не висіла, наче не була до нього так прип'ята*, що навіть тачки не почула за собою (с. 49–50). Все оточення наше на селі прийняло нас як якесь стороннє тіло, обсотало нас своїми поясненнями, і ми *застрягли в ньому, як застрягає іноді голка в тілі й довго лишається там, не роблячи ні шкоди, ні користі, хіба що іноді поколює* (с. 77). В кожному разі до пляшки й до тареля він так прип'явся, *наче на п'ятьох гачках висів* (с. 50). Я, не хапаючись, *немов читала з моментально зробленої фотокопії сторінки, повторила слово в слово прочитані рядки* (с. 85). В руках він тримав аркуш паперу, йдучи з ним на професора так, *немов тримав білий прапорець на знак перемир'я* (с. 88).

– з імплікованим присудком:

...я почала кусати себе за губу, щоб *не розреготатися так само, як той парубок* (с. 36). ...ми собі спокійненько йшли до свого столика, якого вибрав професор Матур, всаджувались, *умощувались, як у справжній кімнаті* (с. 41). Але я вдала, що зовсім не помітила посмішечки й *пресерйозно, із завзяттям, із запалом, мов ідіотка, почала доводити йому...* (с. 47). Він так уважно, так *дбайливо, як для дитини, вибирав для нього найкращі шматочки...* (с. 49). Батько виховав мене, *як хлопця* (с. 55). А тепер, хоч йому шістдесят п'ять років, він *працює, як молодий* (с. 61). Потім, ухопившись своїми єгипетськими пальцями за стінку вагона, *хитаючись, мов п'яний, од похитування поїзда, пішов коридором* (с. 62). Десять із кутків лилося тихе світло, понад одною стіною стояв чорний довгий рояль, і *на боці його, як у склі, відбивалося світло й меблі* (с. 81). Він *ламав і крутив мене, як маленьку дівчинку* (с. 64). Бо коли про неї довідаються газетні репортери (а вони *нишпорять скрізь, як мисливські пси*)... (с. 86). Хіба вони не мали б права замість відповіді *накинутись на мене, як той швець, з кулаками або кинути в Сену?* (с. 97). Одно слово, *місіс Достер дала*

мені освіти. **Як своїй дочці** (с. 54). І мені раптом стало так нестерпно соромно і так пекуче боляче, що в очах стало гаряче-гаряче й *уся затим, як павутинням, затяглась* (с. 97–98).

В. Винниченко досить часто увиразнює семантику, виражену порівняннями, виокремлюючи їх в парцельовану частину тексту:

І завсіди веселий. О, мій батько пречудовий. Він високий, сильний, волосся розкуйовджене, кучеряве, сиво-золота ве, наїжачене. *І раз у раз він сміється. Як я.* В мене маса недоліків, та *я зате ніколи не плачу. Як батько* (с. 61).

Або в діалогічному тексті: – Бо *ви дуже цікавите мене... з наукового погляду.* Мушу й тут зізнатися: ця відповідь чогось неприємно кольнула мене. Я сподівалась на якусь іншу. Але, засміявшись, весело пояснила: – **Наче морська піддослідна свинка?** (с. 88).

Окрім власне порівняльних маркерів, зустрічаємо випадки вживання сполучника *що* (у значенні *як*): – *А що, Бернаре, ти на тій самій фабриці працюєш, що й торік?* (с. 68).

2.2) з підрядними якості (квалітативні, відповідають на запитання – як?)

Значний відсоток таких конструкцій містять підрядні порівняльні, які уточнюють якісні прислівники головного речення:

І це пацання та вираз лица були такі перелякані та судомливі, а zarazом такі смішні, що мій сусіда, молодий парубок з лакованою темною головою, *яка блищала, мов пляшка*, вибухнув голосним невтримним реготом (с. 35). *Всі люди стрімко, мов вода перед носом човна, розсувались перед нею на обидва боки* (с. 35). І раптом тільки тепер, сидячи в купе, на битому пасажирами, навпроти дами з двоповерховим жовтавим підборіддям, і дивлячись, *як воно трусилося, немов тісто, від струсів потягу*, я почала кусати себе за губу... (с. 36). *А тут було так, наче додому приїхала* (с. 68). Та леле! – *веселість і задоволеність хутко почали, як занадто бурий вогонь од соломи, спадати й замінитися сіреньким попелом утоми* (с. 78).

Випадок, коли підрядна порівняльна частина однаковою мірою стосується субстантива (*виглядом* – яким?) та дієслова (*поставив* – яким способом?): В цей мент гарсон приніс мені салату й *зі страшенно серйозним виглядом, як перед хворою, поставив її переді мною* (с. 43).

2.3) підрядні кількісні (квантитативні, відповідають на запитання скільки? наскільки? якою мірою?):

Видно було, що людині *досить-таки трудно й задушно, наче пробешувала добрячу грядку городу* (с. 51). І було мені від того так чудно, так хвилююче, *немов я зустрілася з кимось*, кого от-от мала впізнати (с. 67–68).

III. СПР з підрядними прикомпаративними об'єктно-з'ясувальними

Це окремий тип складнопідрядних порівняльних речень, який відрізняється від попередніх двох і за порівняльною моделлю, і за синтаксичною структурою. У цих реченнях, на відміну від означальних, підрядна частина виконує з'ясувальну функцію (відповідає на питання відмінків). Поєднуючись із компаративом (прикметникового чи прислівникового вираження), який позначає основу (ознаку) порівняння, вони вступають з цим компаративом в об'єктні відношення, через що дістали назву *порівняльно-об'єктних речень* (див.: Костич, 2013, с. 206). У об'єктно-з'ясувальних конструкціях основа як компонент порівняльної моделі обов'язково виражений. Спільним з означальними конструкціями є те, що в підрядних частинах відображено об'єкт порівняння.

У цих структурах власний маркер порівняння – сполучники *ніж, аніж, як* (у значенні *ніж*). Як і попередні сполучникові порівняльні конструкції, об'єктно-з'ясувальні структури можуть характеризуватися різними формами вираження підрядних частин – повною і неповною, двоскладною й односкладною тощо. Ще одна особливість цих речень – як прикомпаративні компоненти, підрядні частини за порядком розташування постпозиційні:

Чоловіки з сивиною то, часом, навіть більше мене цікавили, ніж юнаки (с. 32). *Ой-ой-ой! Куди важче відчепитися від них, ніж од бубирів* (с. 33). А потім він купив на решту грошей наш оцей хутір, щоб самим об робляти

землю і мати власну городину та фрукти. Але... *це виявилось трошки важче, ніж батько гадав* (с. 44). І наш бідолашний Вікентій так розвеселив усіх, що й Бернара було забуто, і *моя салата пройшла їм у горлі легше, ніж вони думали* (с. 78). *Руку він мені потис трошки довше, ніж треба*, і випустив її не зразу (с. 93). В кожному разі я, щоб не заважати людині, в дві хвилини схрумкала свою салату й швидше взялася за горіхи, бо *горіхи все ж таки звичайніша, ніж суха салата, річ* (с. 49). *Ні, він сьогодні був зовсім інший, ніж у вагоні* (с. 83).

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

У другому розділі було здійснено комплексний аналіз порівняльних конструкцій у романі В. Винниченка «Лепрозорій». Основна увага була зосереджена на двох аспектах: функціонально-стилістичному та синтаксичному. Наведені приклади з роману демонструють багатство мовного інструментарію автора, його здатність до поетичної образності навіть у прозовому тексті. Загалом порівняння в романі «Лепрозорій» не є другорядним стилістичним засобом, а становлять суттєвий компонент авторської манери письма, виконуючи смислову, емоційну та композиційну функції.

Функціонально-стилістичний аналіз засвідчив, що порівняльні конструкції в романі виконують важливі художні функції: формують образну систему твору, передають психологічні стани персонажів, акцентують емоційні моменти, увиразнюють описи та діалоги. Через порівняння автор досягає глибокого ефекту співпереживання: зчитування реакцій героїв відбувається не лише через прямий опис, а й через уподібнення, візуалізацію, метафоризацію. Це дозволяє побачити реальність очима героїні, пережити її внутрішні конфлікти, інтуїтивні сумніви та пориви.

У романі системно представлені різні типи порівнянь: **сполучникові, безсполучникові, контекстуальні**. Частотність маркерів «як», «мов», «ніби», «неначе», «ніж» свідчить про домінування порівнянь за подібністю та рівністю. Значну кількість становлять також лексико-граматичні засоби порівняння (словосполучення з дієсловами «нагадувати», «бути подібним», «здаватися»), орудні конструкції (посмішка – *павутинкою*, очі – *мавп'ячими*) та порівняльні прикладки. Автор використовує також складні моделі – із поєднанням двох або більше типів порівняння в межах однієї синтаксичної структури, що створює багатшаровість висловлення.

Окремої уваги заслуговує **позиція порівняльної частини** в реченні. У романі вживаються всі три основні моделі – препозиція, інтерпозиція та постпозиція. Вони не лише задають інтонацію, а й служать важливим

композиційним засобом: препозиція налаштовує на настрій, інтерпозиція створює динаміку, а постпозиція посилює завершальне емоційне враження.

На синтаксичному рівні, згідно з класифікаціями І. Кучеренка, І. Арібжанової, Л. Костич, у творі фіксуються порівняльні конструкції:

- **означальні**, з применниковим опорним словом (відповідають на запитання *який?*);
- **підрядні способу дії, якості, міри** (відповідають на запитання *як? наскільки?*);
- **прикомпаративні об'єктно-з'ясувальні**, які поєднуються з компаративом у головному реченні (з маркером «ніж»).

Значну частину становлять **неповні порівняльні підрядні частини** з еліпсисом присудка або підмета. Такі структури є особливо виразними у внутрішніх монологів Івонни, де формуються за законами живого мислення, емоційної фрагментарності, розривності синтаксису. В окремих випадках спостерігається накладання кількох типів конструкцій, зокрема: «ніж... немовби...», «як... що...», що утворюють *синтаксичні лабіринти*, характерні для модерністської прози.

Окремо варто зазначити, що порівняльні конструкції часто *мотивовані ситуаційно* – тобто їх поява в тексті не випадкова, а є реакцією героя або засобом увиразнення об'єкта розповіді. Особливо це помітно в сценах напруженого емоційного стану Івонни – сором, збудження, пристрасть, жах тощо. Через таку ситуаційну обумовленість порівняння стає *психостилістичним маркером* — фіксатором переживань і когнітивної динаміки персонажа.

Важливим є й те, що порівняльні конструкції не лише підпорядковуються логіці синтаксису, а й активно впливають на композиційну цілісність тексту. Вони утворюють внутрішні повтори, римування образів (наприклад, *мав'ячі очі, рибка на гачку, павутинка-посмішка*), які пов'язують різні частини твору в єдине семантичне поле. Таким чином, порівняння в романі не просто доповнюють опис, а формують **цілісний стильовий простір**, у якому

поєднуються чуттєвість, іронія, філософська узагальненість і експресивна образність.

Отже, можна ствердити, що порівняльні конструкції в романі «Лепрозорій» В. Винниченка мають не лише мовну, а й глибоку художню функцію. Вони служать засобом стилізації мовлення героїв, засобом моделювання емоційної напруги, віддзеркаленням психологічного стану, і водночас – ключем до розуміння індивідуального стилю автора. Саме через ці конструкції Винниченко досягає ефекту художньої щільності, семантичної глибини та стилістичної насиченості, що робить «Лепрозорій» цінним об'єктом для лінгвостилістичного аналізу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Дослідження порівняльних конструкцій у романі Володимира Винниченка «Лепрозорій» дало змогу всебічно розглянути один із найбільш експресивних і водночас когнітивно навантажених синтаксичних засобів у структурі художнього мовлення. Порівняльні конструкції, зокрема сполучникового типу, виступають не просто стилістичними оздобами, а повноцінними засобами моделювання реальності, створення образів, емоційної напруги та глибинного психологізму. Вони виявляють не лише індивідуальний стиль автора, а й відображають загальні закономірності функціонування української мови на рівні синтаксису та стилістики.

У процесі дослідження встановлено, що порівняльні конструкції в романі «Лепрозорій» не обмежуються традиційною моделлю, а реалізуються через широку систему варіантів: від повних складнопідрядних речень із компаративами до еліптичних форм, порівняльних прикладок, метафоризованих порівнянь та фразеологізованих утворень. Це засвідчує, що В. Винниченко послуговується цими конструкціями не механічно, а творчо, із врахуванням інтонаційної перспективи, внутрішньої логіки тексту та ритмомелодичної організації авторського мовлення.

Одним із провідних завдань було виявлення функціонального потенціалу порівнянь у романі, і результати переконливо засвідчили, що ці структури активно формують семантичне ядро художнього тексту. Вони виконують декілька важливих функцій: допомагають зобразити психологічні стани персонажів, посилюють експресивність описів, створюють алюзії, натяки, символічні підтексти, сприяють моделюванню іронічної, сатиричної або трагічної інтонації. У контексті романного наративу це надає тексту багатовимірності та асоціативної щільності.

Синтаксичний аналіз продемонстрував, що порівняльні підрядні речення в романі поділяються на означальні присубстантивні та придієслівні (способу дії, якості, міри), а також – об'єктно-з'ясувальні прикомпаративні конструкції. Найбільше представлено речення із підрядними частинами, які конкретизують ознаку дії або якості (напр.: «так само, як...», «наче...», «мов...»). Водночас значна частина порівнянь має ознаку неповноти, що зумовлено стилістикою художнього мовлення, де домінує фрагментарність, еліпсис, синтаксична інверсія.

Комплексний аналіз також виявив, що порівняльні конструкції у «Лепрозорії» часто переплітаються з метафориною, іронією, символікою, стаючи складовою глибокого філософського підтексту. Через них В. Винниченко передає соціальні, гендерні, психологічні переживання героїв, а також ставить під сумнів загальноприйняті норми моралі, влади, національної ідентичності. Такі порівняння не лише розширюють семантику образу, а й працюють як когнітивно-дискурсивні маркери.

Результати дослідження демонструють, що частотність використання конструкцій зі сполучниками «як», «мов», «ніби», «неначе», «ніж» не є випадковою. Їх уживання зумовлене не лише стилістичним уподобанням автора, а й прагненням до структурної економії, виразності, семантичної насиченості. Особливо виразною є тенденція до використання сполучників у діалогах та внутрішніх монологів персонажів, де такі конструкції слугують для емоційного посилення або увиразнення рефлексій.

Варто підкреслити, що компаративні структури у романі формують цілісне семантико-стилістичне поле. Вони пов'язують між собою розділи, мотиви, образи, утворюють повтори й паралелізми, які надають твору композиційної завершеності. Порівняння функціонують не ізольовано, а як елементи ширших стилістичних і наративних механізмів. Через них вибудовується не лише образ героя, а й світоглядна парадигма автора, його роздуми про мораль, свободу, вибір, інтелектуальну напругу доби.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що сполучникові порівняльні конструкції в романі «Лепрозорій» В. Винниченка становлять не лише стилістичну прикрасу, а є ключовим елементом індивідуального стилю письменника, функціонуючи як потужний інструмент когнітивної, емоційної та художньої репрезентації. Подальше вивчення компаративних структур у творчості інших українських авторів модерністської доби, зокрема у міжжанровому та перекладознавчому аспектах, може стати перспективним напрямом розвитку лінгвостилістичних досліджень у сучасному філологічному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арібжанова І. М. До питання про функціональний статус порівняльних конструкцій // Мовні і концептуальні картини світу. 2004а. Вип. 14. Кн. 1. С. 19–24.
2. Арібжанова І. М. Порівняння: форма чи зміст? // Українське мовознавство. 2004б. Вип. 29–30. С. 68–73.
3. Баранник Д. Х. Порівняльні конструкції в українській мові // Дослідження з граматики і граматичної стилістики української мови : зб. наук. праць. Дніпропетровськ, 1980. С. 6–16.
4. Бойко Н. І., Коткова Л. І. Експресивний потенціал ідіолекту Володимира Винниченка: лексичні та фразеологічні складники. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 284 с.
5. Вихованець І. Р. Граматика української мови: Синтаксис. Київ, 1993.
6. Вихованець І. Р. Порівняльний зворот // Українська мова : Енциклопедія. Київ, 2000. С. 467–468.
7. Вороніна Ю. В. Гендерні особливості формування ідіолектних порівнянь В. Лиса та І. Роздобудько // Лінгвістика: зб. наук. праць. Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. Вип. 1 (19). С. 66–70.
8. Вороніна Ю. В. Порівняння як елемент ідіостилю Люко Дашвар // Актуальні проблеми слов'янської філології. 2011. Вип. XXIV. Ч. 1. С. 425–433.
9. Герман, В. В., Кириленко, Н. І. Лінгвістичний статус порівняльних синтаксем у структурі простого речення // Наукові записки. Серія: Філологічні науки. Вип. 1(208). Кропивницький: Видавничий дім «Гельветика», 2024. С. 112–119. URL : <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2024-208-15>
10. Гриценко Т. Грані таланту Володимира Винниченка // Дивослово. 1994. № 9. С. 35–38.
11. Голоюх Л. В. Порівняння як структурно-стилістичний компонент художнього тексту (на матеріалі сучасної української історичної прози) : дис...канд. філол. наук. Київ, 1996.

12. Городецька В. А. Порівняння як ознака художнього ідіолекту (на матеріалі поетичного мовлення В. Стуса) // Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-у. 2018. Вип. 17. . 124–134. <https://doi.org/10.31812/filstd.v17i0.43>

13. Грипас О. Ю. Аспекти дослідження функціонально-семантичної категорії порівняння // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №10. Психологічні науки: зб. наук. праць. 2010. Вип. 6. С. 98–101.

14. Грипас О. Ю. До питання про термінологічний апарат для позначення компонентів структури компаративем // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія №10. Проблеми граматики і лексикології української мови: зб. наук. праць. 2011. Вип. 8. С. 296–299.

15. Гут Н. В. Безсполучникові порівняльні конструкції в українській та англійській мовах // Система і структура східнослов'янських мов. 2012. Вип. 5. С. 299–306.

16. Демешко І. Девербативи в прозі В. Винниченка: словотвірно-морфонологічний аспект // Лінгвістичні студії. 2015. Вип. 3. С. 70–78.

17. Довженко Г. Я. Неповні підрядні речення і другорядні члени речення, виражені порівняльними конструкціями // Українська мова і література в школі. 1973. № 6. С. 31–35.

18. Загнітко А. П. Теоретичні питання граматики української мови : Синтаксис. Донецьк, 2001.

19. Заборна М. Лінгвокогнітивні параметри складнопірядного порівняльного речення в аспекті світогляду особистості (на матеріалі тексту книги спогадів Ірини Жиленко “Номо feriens”) // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2018. Вип. 68. С. 270–280. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_fil_2018_68_28

20. Звягіна Г. Порівняння у новелах Григора Тютюнника // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: «Лінгвістика». 2006. Вип. 3. С. 102–106.

21. Коваль-Костинська О. Порівняльні звороти як фразеологічні одиниці та як носії української ментальності // Українське мовознавство. 2003. Вип. 26. С. 48–52.

22. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія. Київ : Видавничий дім Д. Бураго, 2012.

23. Корнієнко І. Просторічні слова як стилістичні засоби мовотворчості ранніх прозових творів В. Винниченка // Науковий вісник Миколаївського нац. університету ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). 2016. № 1. С. 124–129. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmduf_2016_1_25

24. Костич Л. М. Складне речення // Сучасна українська мова: Синтаксис : підручник / за ред. А. К. Мойсієнка. Київ : Знання. С. 152–233.

25. Коткова Л. І. Порівняльні конструкції в ідіолекті В. Винниченка // Науковий часопис Національного пед. ун-у ім. М. П. Драгоманова. Серія 10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2009. Вип. 5. С. 217–220.

26. Кульчицький С. В. Володимир Винниченко: світоглядна еволюція // Український історичний журнал. 2005. №4. С. 47–70.

27. Кучеренко Л. І., Назаренко І. Кольоративи як стилістична категорія в мовотворчості В. Винниченка // Вісник Запорізького державного університету. 2001. №1. <https://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/629.pdf>

28. Кучеренко І. К. Порівняльні конструкції мови в світлі граматики. Київ : Вид-во КДУ, 1959.

29. Лаврінець О. Спільний компонент у структурі речення української мови // Українське мовознавство. 2003. Вип. 27–28. С. 69–73.

30. Луценко Р. І. Адаптивні стратегії відтворення образних порівнянь (на матеріалі перекладних версій англійськомовної поезії) // Львівський філологічний часопис. 2021. № 9. С. 129–135.

31. Маковецька-Гудзь Ю. А. Семантико-граматичні моделі художніх порівнянь (на матеріалі української поетичної мови 70–90-х років ХХ століття): автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2010.

32. Мартинюк А. П., Ахмедова Е. Д. Когнітивний перекладацький аналіз художніх порівнянь // *Cognition, communication, discourse. Series: «Philology»*. 2021. № 23. С. 72–86.

33. Марчук О. І. Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М. М. Коцюбинського : автореф. дис... канд. філол. наук. Одеса, 2002.

34. Марчук О. Порівняльні сполучники і модальні частки в сучасній українській мові // *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. https://www.aphn-journal.in.ua/archive/35_2021/part_3/26.pdf

35. Марчук О. Структурно-типологічні параметри сполучникових порівняльних конструкцій у романі Марії Матіос “Солодка Даруся” // *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 22. С. 182–187. http://nbuv.gov.ua/UJRN/lingst_2011_22_38

36. Мацько Л. І. Порівняння // *Українська мова: Енциклопедія*. С. 469.

37. Межов О. Г. Порівняльні синтаксеми і підрядні конструкції в поетичних творах Лесі Українки // *Леся Українка і сучасність : зб. наук. пр. Т. 3*. Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. С. 291–301.

38. Могильницька Г. Розрізняймо порівняння, порівняльні звороти і підрядні речення з порівняльним змістом // *Дивослово*. 2010. № 11. С. 2–8.

39. М’яснянкін Л. І. Порівняння як лінгвістична категорія // *Українознавець*. Вип. 1. Львів, 2006. С. 86–92.

40. Павлюк Т. П. Порівняльні звороти в сучасному українському поетичному тексті: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Запоріжжя, 2011.

41. Прокопчук Л. В. Асоціативні порівняння в мовотворчості М. Стельмаха (на прикладі роману «Чотири броди») // *Культурологія. Філологія. Музикознавство*. 2013. №1. С. 102–105.

42. Прокопчук Л. В. Засоби вираження порівняльної семантики (на матеріалі прози Михайла Стельмаха) // Наукові записки Вінницького держ. пед ун-ту ім. М. Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство). 2017. Вип. 24. С. 187–195.

43. Прокопчук Л. В. Категорія порівняння та її вираження в структурі простого речення : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2000.

44. Прокопчук Л. Компаративні фразеологізми із зоонімічним компонентом в епічних творах Івана Багряного // Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія». 2016. Вип. 38. С. 282–288.

45. Прокопчук Л. Функційне навантаження порівняльних конструкцій у структурі складного синтаксичного цілого // Серія: Філологія (мовознавство). 2023. Вип. 37. DOI 10.31652/2521-1307-2023-37-93-100

46. Райська Л., Сеніна В. Порівняльний зворот чи підрядне порівняльне речення? // Актуальні проблеми синтаксису : Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 85-річчю проф. І. І. Слинька. Чернівці, 1997. С. 135–136.

47. Рошко С. М. Формально-граматична та функціонально-семантична структура порівняльних синтаксем і підрядних речень у сучасній українській мові : автореф. дис... канд. філол. наук Ужгород, 2001.

48. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006.

49. Симонова К. С. Модальне слово чи модальна частка? // Мовознавство. – 1989. № 10. С. 56

50. Сімонова В. Ю. Лінгвістичне потрактування поняття «порівняння» // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія №10: Проблеми граматики і лексикології української мови. 2010. Вип. 6. – С. 142–144.

51. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови : Проблемні питання. Київ, 1994.

52. Філінюк В. А. Порівняльні конструкції в поетичному ідіолекті Миколи Дмитренка // Філологічний дискурс : зб. наук. праць. Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2015. Вип. 2. С. 119–123.

53. Хараман Н. О. Порівняння в образній системі “Щоденника” Олександра Довженка // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2013. Вип. 9. С. 626–631.
http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2013_9_92

54. Шаля О. І. Категорія порівняння у мові науки: функціональні, когнітивно-дискурсивні та лінгвокультурні параметри (на матеріалі англо-американських статей у галузі електроніки) : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2011.

55. Шаповалова Н. П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 1998.